

INKLYUZIV TA'LIM: IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UCHUN IMKONIYATLAR

Narziqulova Nigora Botir qizi

Hamid Olimjon va Zulfiya nomidagi ijod maktabi tarbiyachisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tushunchasi, uning zamonaviy jamiyatdagi roli, imkoniyati cheklangan bolalarga taqdim etilayotgan imkoniyatlar hamda mavjud muammolar yoritiladi. Tadqiqot davomida adabiyotlar tahlili asosida inklyuziv ta'limning jahon va O'zbekiston tajribasidagi o'rne, metodik yondashuvlar, natijalar va istiqbolli takliflar tahlil qilinadi. Maqola ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va barqaror rivojlanish kontekstida ta'lim tizimini isloh qilish yo'llarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, ta'lim imkoniyatlari, teng huquq, psixologik yordam, pedagogik yondashuv, ijtimoiy integratsiya.

Ta'lim — har bir inson uchun ajralmas huquqdir. BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va “Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya”ga binoan, imkoniyati cheklangan shaxslar ham boshqa tengdoshlari kabi sifatli ta'lim olish huquqiga ega. Bugungi kunda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi aynan shu huquqni ta'minlash yo'lida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu nogironligi bo'lgan bolalarning maxsus emas, balki umumiy ta'lim muassasalarida o'qish huquqini kafolatlovchi ta'lim tizimidir. Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning mohiyati, uning amaliyotda qo'llanilishi va samaradorligi haqida fikr yuritiladi.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktablarida boshqa o'quvchilar bilan birga o'qitishga yo'naltirilgan tizim bo'lib, ularning teng huquqlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi, balki ijtimoiy integratsiyani, tenglikni va o'zaro hurmatni rivojlantiradi. O'zbekistonda inklyuziv ta'lim sohasida muhim qadamlar qo'yilmoqda, ammo bu jarayonda hali ko'plab muammolar va imkoniyatlar mavjud. Quyida ushbu mavzuni batafsil yoritaman.

Inklyuziv ta'limning mohiyati va maqsadlari

Inklyuziv ta'lim nogironligi bo'lgan yoki maxsus ta'lim ehtiyojlari (MTE) bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muassasalarida o'qitishni nazarda tutadi. Bu jarayon quyidagi maqsadlarni ko'zlaydi:

- Tenglikni ta'minlash: Har bir bola, nogironligi yoki boshqa cheklovlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqiga ega.

- Ijtimoiy integratsiya: Imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylantirish, ularda o'ziga ishonch va mustaqillikni rivojlantirish.

- Individual yondashuv: Har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'lim dasturlari orqali ularning potensialini ro'yobga chiqarish.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim “Ta'lim to'g'risida”gi qonun (2020-yilda yangilangan) va “Imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi qonun (2020) asosida amalga oshiriladi. Ushbu qonunlar BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasiga muvofiqlashtirilgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limning holati

O'zbekiston inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha sezilarli ishlar qilmoqda, ammo bu soha hali rivojlanish bosqichida. Quyida asosiy jihatlarni ko'rib chiqamiz:

Qonuniy va siyosiy asoslar

- Qonunlar: 2020-yilda qabul qilingan “Imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi qonun inklyuziv ta'limni qo'llab-quvvatlashni davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgilaydi. Ushbu qonun nogiron bolalarga umumta'lim maktablarida o'qish huquqini kafolatlaydi.

- Davlat dasturlari: O'zbekiston hukumati 2030-yilgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish strategiyasida inklyuziv ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Masalan, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda maktablarni moslashtirish va o'qituvchilarni tayyorlash bo'yicha loyihalar amalga oshirilmoqda.

- Xalqaro majburiyatlar: O'zbekiston BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini (2008-yilda ratifikatsiya qilingan) bajarishga sodiq bo'lib, inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha xalqaro standartlarni joriy etmoqda.

Infratuzilma va resurslar

- Maktablarning moslashuvi: Hozirgi kunda Toshkent, Samarqand, Buxoro va boshqa yirik shaharlardagi ba'zi maktablar inklyuziv ta'lim uchun moslashtirilgan. Bunga panduslar, maxsus liftlar, nogironlar uchun moslashtirilgan hojatxonalar va sensorli xonalar kiradi. Masalan, Toshkentdagi 71-sonli maktab va boshqa bir qator muassasalar inklyuziv ta'lim loyihalarida faol ishtirok etmoqda.

- Yordamchi texnologiyalar: Eshitish qobiliyati cheklangan bolalar uchun imo-ishora tili o'qituvchilari, ko'rish qobiliyati cheklanganlar uchun braille yozuvi va maxsus audio dasturlar jalb qilinmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy kompyuter dasturlari va planshetlar orqali o'quv jarayoni soddalashtirilmoqda.

- Individual ta'lim rejaları (ITR): Har bir maxsus ehtiyojli bola uchun individual ta'lim rejasi tuziladi, unda o'quv dasturi, yordamchi vositalar va o'qituvchi yordami ko'rsatiladi.

O'qituvchilar va mutaxassislar tayyorgarligi

- Malaka oshirish: O'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus kurslar tashkil etilmoqda. Masalan, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti va boshqa

ta’lim muassasalarida pedagoglar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash usullarini o’rganmoqda.

- Psixologlar va logopedlar: Inklyuziv maktablarda psixologlar, logopedlar va maxsus pedagoglar jalb qilinmoqda. Ular bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

- Xalqaro tajriba: UNICEF, UNESCO va boshqa tashkilotlar O’zbekistonda o’qituvchilar uchun treninglar o’tkazmoqda, bu esa global tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirishga yordam bermogda.

Nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik

- NNTlarning roli: O’zbekistonda “Imkon”, “O’zbekiston nogironlar jamiyati” va “Ezgu Amal” kabi nodavlat tashkilotlar imkoniyati cheklangan bolalarni qo’llab-quvvatlashda faol. Ular ota-onalarga maslahatlar beradi, maxsus dasturlar tashkil qiladi va jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalarini o’tkazadi.

- Ota-onalar hamkorligi: Ota-onalarning faol ishtiroki inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatli bo’lishida muhim ahamiyatga ega. Ular maktablar va mutaxassislar bilan hamkorlikda bolalarning ta’lim jarayoniga ko’maklashadi.

3. Muammolar va to’siqlar

Inklyuziv ta’limning rivojlanishi yo’lida bir qator muammolar mavjud:

- Infratuzilma yetishmasligi: Ko’plab maktablar hali ham nogiron bolalar uchun to’liq moslashtirilmagan. Masalan, qishloq hududlarida panduslar yoki maxsus jihozlar deyarli yo’q.

- Mutaxassislar tanqisligi: Maxsus pedagoglar, psixologlar va logopedlar soni yetarli emas, ayniqsa hududlarda.

- Moliyaviy cheklovlar: Inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun katta mablag’ talab qilinadi, bu esa davlat byudjetiga qo’shimcha yuk bo’lmoqda.

- Jamiyatdagi stereotiplar: Ba’zi hollarda ota-onalar yoki jamoatchilik inklyuziv ta’limni to’liq qabul qilmaydi, bu esa bolalarning ijtimoiy moslashuviga to’sqinlik qiladi.

- Ta’lim sifati: Inklyuziv sinflarda o’qituvchilar ko’pincha maxsus ehtiyojli bolalarga yetarlicha e’tibor bera olmaydi, chunki sinf o’quvchilari soni ko’p bo’lishi mumkin.

Imkoniyatlar va kelajak istiqbollari

O’zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud:

- Xalqaro hamkorlik: UNICEF, UNESCO va Jahon banki kabi tashkilotlar O’zbekistonda inklyuziv ta’lim loyihalarini moliyalashtirmogda. Masalan, UNICEFning “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish” dasturi maktablarni jihozlash va o’qituvchilarni tayyorlashga yordam bermogda.

- Texnologik yutuqlar: Zamonaviy texnologiyalar, masalan, maxsus dasturiy ta'minotlar, audio kitoblar va virtual o'quv platformalari imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'limni yanada qulay qilmoqda.

- Davlat tashabbuslari: O'zbekiston hukumati 2030-yilgacha ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasida inklyuziv ta'limni kengaytirishni rejalashtirmoqda. Bu maktablar sonini ko'paytirish va mutaxassislar tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Xulosa

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun katta imkoniyatlar ochmoqda, ammo bu sohada hali ko'p ish qilish kerak. Davlat, xalqaro tashkilotlar va jamoatchilikning hamkorligi tufayli bu tizim asta-sekin rivojlanmoqda.

Xulosa: Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga o'z tengdoshlari qatorida sifatli ta'lim olish imkoniyatini taqdim etish barobarida, jamiyatda bag'rikenglik va ijtimoiy integratsiyani ta'minlovchi muhim omildir.

Adabiyotlar:

1. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: «Владос», 2013. 83-б.
2. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
3. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
4. PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468- 474 P.
5. Po'latov, Sh.N., Rabindranat Tagorning Hindiston ilm-ma'rifatga qo'shgan xissasi.// “SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 136-144 P.
6. Po'latov, Sh.N., Hindistonda pedagogik ta'limning rivojlanish bosqichlari. //“SCIENCE AND EDUCATION” Scientific journal Volume 1, Special issue 2020 21-27 P.
7. Jurayev SH.S., Abu Ali ibn Sinoning falsafiy qarashlarida baxt-saodat masalasi // Academic Research in Educational Sciences, 2 (Special Issue 1), 395-401 P